

Teleki Erika (Thúry György Szakközépiskola)

A cigány holokauszt

**„Nyiss meg, Isten, minden határt,
Segíts haza minden cigányt,
Szegényeket összeszedték,
Hideg láncot rájuk verték!**

**Hideg láncot rájuk verték,
Láger mélyére vetették,
Verd meg Isten, a németet,
Mert megölte a népeket!”**

(Kallós Zoltán gyűjtése, Bari Károly fordítása)

Út a holokauszthoz

A XIX. század végére olyan – a darwini tanokon alapuló, e tanokat a társadalmi jelenségekre alkalmazó – elméletek alakultak ki, melyek az egyes rasszok, „fajok” közti evolúciós „versenyt” magyarázták. A XX. század elején a világ a fegyveres felkészüléssel, majd az első világháborús harcokkal volt elfoglalva. Ebben az időszakban jórészt a háborús retorikában felerősödve kap a nacionalizmus fajelméleti jellegét is. A trianoni döntés keltette elkeseredés felerősödése a zsidótörvényekhez, majd a zsidó és a cigány holokauszthoz vezetett. A cigányság ekkor nem rendelkezett hivatalnokokkal, nagy számú értelmiséggel, jelentős gazdasági potenciával. A cigánysággal foglalkozó rendeletekben azonban érezhető a kirekesztés. Így ennek a népcsoportnak az elszigetelődését az is fokozta, hogy az 1920-as évek Magyarországon a cigánycsoportokat minden megye igyekezett továbbzavarni.

A falvak azonban igényt tartottak a cigányok munkájára – elsősorban az idénymunkák idején -, hiszen az I. világháború alatt alig volt ép férfi népesség a falvakban.

A magyarországi cigány holokauszt

A II. világháború alatt Magyarországon és a németek által meghódított területeken összeszedték a zsidók és a cigányok nagy részét, munkatáborokba vagy koncentrációs táborokba deportálták őket. Sok cigány családot – elsősorban a munkahiány miatt – elbűjtettek a magyar parasztok, vagy hagytak elmenekülni a vármegyei hivatalnokok, a szolgabírók. Magyarországra vonatkozóan pontos számadataink nincsenek. Becslések szerint Magyarországról 50. 000 fő körül gyűjtöttek össze cigány származású embereket, és körülbelül ennek 10 százaléka pusztult el a haláltáborokban, vagy tűnt el nyomtalanul. A cigányság veszteségeit növelte, hogy a magyar hadseregben is szolgáltak cigány származású férfiak. A pontos adatokat több okból is nehéz megállapítani. A cigány családoknak alig voltak papírjaik, így dokumentumok sem igen maradtak utánuk.

1994. augusztus 23-án a Honvédelmi Minisztérium elrendelte a cigány munkásszázadok felállítását. Elsősorban repülőtér építésére küldték ezeket az embereket /Szentkirályszabadja/. 50-60 századot terveztek /10-12 ezer fővel/ a 18-25 év közötti korosztályból. Kóbor cigányokat és foglalkozás nélkül letelepedetteket kívántak előállítani a rendőri és a csendőri szervekkel munkára.

A munkaképes cigányok döntő része vagy a fronton harcolt, vagy mezőgazdasági munkát végzett. A munkanélkülieket azonnal elszállították az előzőekben leírtak szerint.

A feltöltést „cigány razziák” útján végezték. Adatok vannak a munkatáborba hurcoltakról Zemplén, Csongrád, Zala, Fejér, Baranya, Pest, Heves, Borsod, Komárom megyéből és a Felvidékről. A munkatáborokból megszökötteket mint katonaszökevényeket üldözték és elfogás esetén agyonlőtték. A cigány munkaszolgálatról a 15. 740/19444 BM ügyirat rendelkezett.

A cigány munkaszolgálatos századok sorsa hasonló a zsidó századokéhoz, jórészt német táborokban pusztultak el. A munkaszolgálatos századokról megmaradt iratanyag igen hiányos, de ránk maradt a szekszárdi és véméni századok dokumentációjának egy része.

A szakértők körében máig nincs egyetértés abban, hogy hány áldozatot követelt Magyarországon a cigány holokauszt. A Roma Sajtóközpont tavaly kiadott könyve szerint az ötvenes években Erdős Kamill kutató ötvenezerre becsülte a cigány áldozatok számát, a hetvenes években a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága 28 ezer fős adatot szolgáltatott. Karsai László történész 1992-ben jelentette meg a témával foglalkozó könyvét: széles körű kutatások után arra a következtetésre jutott, hogy ötezerre tehető azon cigány honfitársaink száma, akiket 1944-45-ben etnikai hovatartozásuk miatt elpusztítottak, álorvosi kísérletekkel megkínóztak és megnyomorítottak, haláltáborokba deportáltak vagy munkaszolgálatra hurcoltak. A korábbi közléseket Karsai szöbeszédre és szájhagyományra alapozott, megbízhatatlan adatoknak tartja. Lakatos Menyhért író idézi, aki 1984-ben Erdős Kamillhoz hasonlóan ötvenezerre, 1987-ben viszont már hetvenezerre becsülte a magyarországi cigányság veszteségét. Nem kevésbé eltérőek azok a becslések sem, amelyek Szita Szabolcs történész tájékoztatása szerint általában 200-600 ezer közé teszik az európai roma áldozatok számát. A kilencvenes évektől inkább az utóbbi adat vált elfogadottá, a cigányok nemzetközi szervezetei ugyanakkor 1,5 millió áldozatról beszélnek. Ez a szám szerepel a párizsi roma központ nyilvántartásában is.

A számok helyett beszéljünk most a túlélőkről!

Kovács Gyuláné Kolompár Matild így emlékezik vissza a borzalmakra:

„Itt születtem Bocföldén a harmincban március tizenegyedikén. A szüleim lovakkal jártak a vásárokra, meg itthon, a saját birtokon vagy napszámba dolgoztak. Az apánkat elvitték még a háborúba az elején, többet haza nem gyűtt onnant. Mi meg öten anyánkkal maradtunk. Négy lány meg egy fiú. De aztán elvittek minket is, mind az ötünket, az anyánkkal együtt. Ilyen vót az élet akkor, mer a zsidókra ki voltak rúgva meg a cigányra. A cigányra azé, mer szegény vót, a zsidóra azé, mer gazdag vót, gondolom. Ősszel vót, szüretben jártunk. Hajnalban jöttek, reggel, korán. Mentek a nyilasok meg a csendőrök, meg még civilek is hazáról hazára. Pakoljunk, elvisznek minket. Az anyánk adott ránk egy kis ruhát, ami vót: egy kis szoknyát, egy kis kabátkát, egy kis cipőt. Egerszegig hajtottak bennünket, mint a kanász a disznót. Fogtuk az anyánk szoknyáját, menni köllött. Egerszegen ott állt a vagon, vitt Komáromba. Egy hosszú szerelvény, csak cigányok, csak cigányok. Ahol cigány vót, mindenhol összeszedték. Éjjel-nappal ment a vonat, összebújtunk anyánk mellett. A tábor nem vót olyan messzi az állomástól. Gyalog mentünk, zavartak befelé. Nagy kerítés körül, drótkerítés. Fegyveres katonák, magyar katonák körül. Azok adták az ennyivalót, dobták le a sárba a kenyeret. Aki tudott, kapott, fölkapta a sárból, akinek nem jutott, nem evett. Nagyon sokan vótunk, olyan hosszú barakkok, mint egy hosszú pajta, fölül meg gyöp vót, fű. Az elején csak egy nagy nyílás, szólma a földön leterítve, azon ültünk meg feküdtünk, mint a malacok. Ott ültünk a kis ruhánkba, amelyikünk elálmosodott, letettük a fejünket a szólmára, ott aludtunk.

A tetűk meg másztak, Isten bizony, mentek a szólmán. Hát, hogy valaki két hónapig ne mosakodjon, ne tisztálkodjon, gondolhatja. Annyi a tetű, mint a hangya. Isten bizony.

Aki olyan vót, hogy ki tudták válogatni őket, összeszedték, elvitték Németországba. Aki meg meghalt, kidobták az udvarba. Füstölt a trágya, mer esett az eső, és a ganajra dobták a meztelen gyerekeket. Még meleg vót az a kis halott, ahogy kidobták. Ráesett az eső, ősz vót, szabályosan gőzölgött. A másféléves húgom is ott halt meg. Valamilyen betegséget kapott szegény. Istenem, kidobták azt is, biztos, mint a többit, a trágyára. Olyan szép kislány vót... Ezt csak tudja, aki ott vót. Egész nap a barakkokban vótunk, nem mertünk kimenni, csak akkor, amikor osztották az ennyivalót, egyszer naponta. Kenyeret meg ételt is vittek nagy kondérba. Akinek vót edénye, evett, akinek nem, hát nem. Hát hunnan lett vóna, nem vittünk edényt. Ott meg nem adtak. Aki tudott szerezni valamit, vagy egy kis kenyeret, vagy a szömétről valamit, azt ettük. Sose felejttem el, egy asszony nem kapott ennyivalót. Vitte a lábost, hogy hunnan vette, nem tudom, ilyen hosszú merőkanál vót, alumíniumból, ilyen nagy feje vót meg hosszú szára. Úgy fejbe vágták vele, hogy lefosta a vér, végig

folyt rajta a vér. Akkor egy másik asszonyt, az is ment szegény kérni ennyivalót, azt meg úgy megrúgták a testibe. Annak is folyt a vér neki végig. Sosem felejttem el. Mi meg bújtunk az anyánk mellett. Én nem is mentem ki sosem kenyérért vagy valamit kérni.

Vót a húgom, az kisebb vót, az kiment szegény, az hozott nekünk torzsát. Káposztának a torzsáját, amit kidobtak a trágyára a konyháról. Azt szedte össze szegény, azt hozta be nekünk. Nem is beszéltek velünk, csak mint a kutyákkal: gyerünk, kifelé, befelé, parancsszóra ment minden. Nem kérdezték, beteg vagy-e, tudsz-e menni. Tudja, a gyerekek sokat felejtenek, de én voltam a legidősebb. A többiek nem nagyon tudják már, csak talán az anyánk. Ha vót neki, ha tudott szerezni ennivalót valahunnan, akkor adott annak, amelyik épp sírt. Jó van lányom, jól van, fiam maradjatok, majd megyünk haza, mondta. Vigasztalt, meg jól van, jányom nincsen, hiába kérsz, nem tudok adni. Majd megyünk haza, ha elengednek, megyünk... Evvel biztatott szegény.

Aztán egy reggel korán köllött sorakozni, azt mondták a gyerekes anyáknak, hogy mehetnek haza. Vonattal vagy ahogy akarnak. Tessék, menjenek ki, menjenek haza! Vót akit lepedőbe vagy talicskán vittek, mer nem tudott menni. Fogták a lepedőbe, négyen fogták, úgy vitték az állomásra, úgy tették fel a vonatra. Útközben a vonatnak még meg is kellett állni, letenni a hullákat. Mi is fölszálltunk a vonatra, szerencse, hogy az anyámnál vót pénz: nagy ráncos szoknyája vót, annak a zsebjébe vót... Jegyet vett az állomáson. Egészen Bocföldéig jöttünk, délutánra hazaértünk. A ház megvót, de a bizony minden tönkre ment. Mindent kiszórtak, föl vót forgatva minden, kiszórva az udvarra. Azt hitték, nem jövünk má onnan haza, kivisznek Németországba, ott elpusztulunk.

A szomszédok sunnyogtak, mintha nem tudtak vóna semmit. Örültek vóna, ha sosem gyüttünk vóna haza, a cigányt ki bírta, akkorába főleg.

Most má jobb, de akkorába... senki.

Az apám a háborúban maradt, az anyámnak köllött eltartani minket, vót négy gyerek, én vigyáztam rájuk. Anyám elment szegény napszámba. 19 évesen férjhő mentem. Lettek a gyerekek, öt gyerek. Nagyobbak lettek, elmentem én is dolgozni. A gyárba mentem én is dolgozni Zalaegerszegre. 12 évig ott dolgoztam, három műszakban a bitument zsákokba meg hordókba raktuk. A lányok elszálltak, férjhez mentek: Zalalövön van egy, Szentiványon van egy, Pápán van egy, meg itt lakik egy az urával.”

A holokauszt cigány áldozatainak emlékére először 1984-ben a Vas megyei Ondódon, majd 1992-ben Nagykanizsán állítottak emlékművet. Városunkban a Cigány Holokauszt emlékműnél minden év augusztus elején megemlékezést tartunk. Azért akkor, mert Auschwitzban, az Auschwitz-Birkenau II. E táborában – közkeletű nevén a cigánytáborban – 1944. augusztus 2-ról 3-ra

virradóra több mint háromezer cigány származású embert, férfit és nőt, gyermeket és időset öltek meg a láger felszámolása miatt.

Akikkel nem végzett az éhség, a járvány, akik megélték még ezt a napot ott a táborban, és reménykedtek abban, hogy túlélnek: egy éjszaka alatt „kiirtódtak az emberiség testéből.” A gázkamrák felé tereléskor – a visszaemlékező német őr leírása szerint – rájöttek a cigány férfiak a szörnyű tervre, és fegyvertelenül is megpróbálták ellenállni. A küzdelem eredménye csak annyi volt, hogy a gáz helyett a golyó, a meszesgödör, a tűz, a vasrúd végzett az ellenállókkal. Ám az emberi méltóság akkor is lázad az erőszak ellen, ha látszólag nincs értelme.

Milyen közös és milyen eltérő vonások voltak a zsidók és a cigányok holokausztja között? Erre a kérdésre kereste a választ Kertész Péter riportja.

„A holokauszt az emberről szól”, mondta Katz Katalin egyetemi tanár Kertész Péternek a holokausztról szóló beszélgetésük során

„A történeteik olyan holokauszt élmények, amelyekre minden zsidó könnyen ráismer” – állítja Katz Katalin, a jeruzsálemi Héber Egyetem tanára, aki évek óta az ELTE-n is oktatja a leendő szociális munkásokat.

- *Mi készítette arra, hogy magyar származású izraeli létére cigány holokauszt után kutasson Magyarországon?*

- Mondjuk hozzá azt is, hogy zsidó létemre. Második generációs holokauszt túlélő vagyok. 1991-ben volt egy nemzetközi szociálismunkás-konferencia a szegénységről Magyarországon, és kiderült, hogy bármilyen szociális problémáról van szó, a cigányságnál kötnek ki. Megdöbbenett, amit tapasztaltam. Úgy mentem haza, hogy muszáj valamit tennem. Volt bennem egy érzés, hogy a cigányokhoz személyes közöm van. Sok fejtörés után jutottam el odáig, hogy a holokauszt találkozási pont a cigányok és a zsidók között.

- *Őn használta először a cigány holokauszt meghatározást?*

- Hallottam róla korábban is, de mást értettem alatta, mint most. Izraelben nagy vita volt, hogy a holokauszt csak a zsidóké vagy másoké is. Mikor elkezdtem a kutatást, és beszéltem történészekkel, tagadták, hogy a háború alatt Németországban, Belgiumban, Franciaországban. Lengyelországban lett volna cigány holokauszt. Azért jutottak erre az álláspontra, mert a cigányok tragédiáját alig dokumentálták.

Mi, cigányok szívünkben és idegenekben őrizzük holokausztunk emlékét, és tovább adjuk gyermekeinknek, hogy mindenkor készek legyünk megvédeni szabadságunkat, életünket. Gyászunk ezért nemcsak a múltnak szól, hanem a

jövőnek is, hogy a fajgyűlölet ne indítson el olyan folyamatot, mely ismét emberek kivégzéséhez vezet!
Soha többé!

**„Lassú méltósággal csonkig ég az emlékezés,
S ami még megmaradt: szívemre olvadt viaszpecsét...”
(Rácz Lajos)**

A cigányság jövője (Optimista epilógus)

Bár a cigányságnak nem szabad elfelejteni múltját, üldöztetését, de tekintetét a jelen, sőt a jövő felé kell fordítania.

Manapság is már mindennaposak a romákat érő atrocitások, de el kell ismernünk, hogy a rendszerváltás utáni kormányok mindegyike eltérő intenzitással és eltérő sikerrel kiemelkedő fontosságú feladatnak tekintette a romák helyzetének javítását, illetve beilleszkedésüket a mai modern társadalomba. Immár minden településen működik kisebbségi önkormányzat, amely hathatósan segíti a romákat, hatékonyan védi érdekeiket. Hétezer kollégiumi hely áll a cigány fiatalok rendelkezésére, hogy közép- és főiskolákon tanulhassanak. Az ösztöndíj is ezt a célt szolgálja.

Az egyre gyarapodó számú cigány származású tanár, rendőr, képviselő részben összekötő kapocs a romák között. A cigány művészek sokasága pedig a nagyvilágban népszerűsíti a roma és a magyar kultúrát. A cigányság büszke és öntudatos, önmaga irányítására képes, ám nem alkothat államot az államban. Úgy kell egyéni és kollektív önérzetét, kultúráját megőriznie, hogy képes legyen beilleszkedni a magyarság, közös hazánkon keresztül pedig az európai polgárok közösségébe. Ehhez pedig két út vezet: a tanulás és a munka.

Cigány holocaust emlékmű Nagykanizsán